

OBRASCI AFEKTIVNE VEZANOSTI I MODALITETI AGRESIVNOSTI KOD DELINKVENATA

Apstrakt

Osnovni zadatak našeg istraživanja odnosio se na pronalaženje odgovora na pitanje da li delinkventi koji pripadaju različitim obrascima afektivne vezanosti koriste specifične modalitete agresivnosti i da li se delinkventi razlikuju od svojih vršnjaka nedelin-kvenata u odnosu na obrasce afektivnog vezivanja i prema modalitetima agresivnosti. Uzorak čini 290 ispitanika, 145 štićenika Vaspitno – popravnog doma u Kruševcu i 145 ispitanika kontrolne grupe, uzrasta od 14 do 23 godine. Za ispitivanje afektivnog vezivanja korišćen je Upitnik za procenjivanje porodične afektivne vezanosti – PAVb, a za ispitivanje agresivnosti korišćen je The Buss – Durkee inventory. Rezultati pokazuju da postoje statistički značajne razlike između pojedinih modaliteta agresivnosti s obzirom na obrazac afektivne vezanosti kome ispitanici pripadaju. Odnosno da su modaliteti agresivnosti izraženiji kod ispitanika koji pripadaju nesigurnim obrascima afektivne vezanosti u odnosu na ispitanike koji pripadaju sigurnom obrascu afektivne vezanosti. Poredili smo delinkvente sa njihovim vršnjacima koji nisu delinkventi i dobili smo podatak da je sigurni obrazac afektivne vezanosti zastupljeniji kod ispitanika koji nisu delinkventi, dok su preokupirani i bojažljivi zastupljeniji kod delinkvenata. Rezultati takođe pokazuju da je 55.2% delinkvenata nesigurno vezano, dok je za 75.9% adolescenata karakterističan sigurni obrazac afektivnog vezivanja.

Ključne reči: afektivno vezivanje, obrasci afektivnog vezivanja, agresivnost, delinkvencija

Uvod

Teorija afektivnog vezivanja najčešće se definiše kao teorija o poreklu i prirodi čovekove osećajnosti (Stefanović-Stanojević, 2005). Obezbeđivanje opstanka smatra se osnovnom funkcijom afektivnog vezivanja. Reč je, naime, o sistemu ponašanja koji se prvi javlja i oblikuje u interakcijama sa primarnim figurama vezanosti i koji igra važnu ulogu u izgrađivanju kognitivnih modela socijalnog života (Nikić i Travica, 2007). Bolbi afektivnu vezanost definiše kao specifičan, neravnopran odnos koji se u najranijem detinjstvu formira između majke i deteta i traje kroz čitav život (Stefanović-Stanojević, 2005). Prema njemu, vezanost predstavlja sistem ponašanja koji je usmeren na traženje i održavanje blizine sa drugom jedinkom i u koji su uključena snažna osećanja. Poremećaji dece lišene majčine ljubavi doveli su Bolbija do zaključaka o nephodnim uslovima za normalni mentalni i fizički razvoj dece. On je isticao značaj ispravnog majčinskog staranja o detetu u najranijem detinjstvu,

jer je smatrao da je prvi odnos koji dete uspostavi sa drugom ljudskim bićem kamen temeljac razvoja ličnosti. Kada se jednom uspostavi, emocionalno vezivanje je trajno i relativno nepromenljivo i predstavlja stalnu težnju deteta za uspostavljanjem kontakta sa drugim osobama. Detetovo iskustvo u porodici, interakcija sa majkom u prvim mesecima života, ali i tokom detinjstva i adolescencije, Bolbi smatra najvažnijim za razvoj. Sa druge strane, iskustvo odvajanja od roditelja, pretnje napuštanjem i gubitak, utiču negativno na razvoj (Bowlby, prema Mitić-Randelović, 1999). Odvajanje od značajne osobe može imati brojne negativne posledice koje se najšire mogu klasifikovati na: **kratkoročne posledice separacije:** bunt, protest, padanje u depresiju, ravnodušnost prema svemu, pa čak i majci pri povratku i **dugoročne posledice separacije:** verbalna i mentalna zavisnost, emocionalna i socijalna nezrelost, neuroza depresija, delinkvencija (Vukelić-Basarić, 2010).

Bolbi je počeo da se interesuje za fenomen afektivne vezanosti radeći u školi sa decom koja su sklona delinkventnom ponašanju. Upravo su iskustva sa ovom decom Bolbija dovela do zaključka da su rane afektivne veze koje dete uspostavlja sa osobom koja se o njemu stara od presudnog značaja za kasniji razvoj ličnosti. Značaj koji je Bolbi pridavao ranom odnosu između majke i deteta najbolje ilustruje sledeći njegov citat: “Duža separacija od majke tokom prvih pet godina života smatra se najvažnijim uzrokom razvoja delinkventnog karaktera i trajno lošeg ponašanja, te bi dete smelo da se odvaja od majke samo u izuzetnim prilikama.” (Bowlby, 1958). Nepovoljne rane okolnosti su ključni uzrok kasnije psihopatologije ličnosti (Bowlby, 1969).

Bolbi pretpostavlja da dete u toku prve, a najviše u toku druge i treće godine, konstruiše radne modele o svetu koji ga okružuje, o ponašanju bliskih osoba iz okruženja i o svom vlastitom ponašanju. Pored biološke predispozicije koja utiče na formiranje veze sa osobom koja se brine o detetu, na formiranje te veze utiču i uslovi u kojima dete živi (Bowlby, 1969). Unutrašnji radni modeli su, dakle, unutrašnje psihološke strukture koje nastaju na osnovu ponovljenih interakcija između deteta i osobe za koju se dete vezuje, što je najčešće majka. Na taj način se stvara model sebe, koji sadrži očekivanja i verovanja deteta o sebi i model drugih koji obuhvata očekivanja i verovanja deteta o drugima, a koji nastaju na osnovu percipiranog ponašanja roditelja prema detetu. Drugim rečima, model sebe odnosi se na procenu sopstvene vrednosti u odnosu sa drugim osobama, što dalje doprinosi formiranju pozitivnog ili negativnog modela sebe, dok se model drugih odnosi na procenu dostupnosti i responzivnosti značajnih osoba, što će dalje doprineti formiranju pozitivnog ili negativnog modela drugih. Ove strukture su komplementarne (Stefanović-Stanojević, 2002; Mihić i sar, 2007; Čačić, 2010). Afektivno vezivanje se, dakle, formira kroz interakciju deteta sa majkom i od kvaliteta interakcije zavisi da li će dete razviti sigurni ili nesigurne obrasce afektivnog vezivanja. Istraživanja pokazuju da unutrašnji radni modeli utiču na kognitivnu i emotivnu sferu funkcionisanja osobe. Uticaj na kogniciju se ogleda u usmeravanju pažnje samo na pojedine aspekte stimulusa sa kojima se osoba suočava. Tako će sigurno vezane osobe prepoznavati pozitivne, a nesigurno vezane osobe negativne ishode u interpersonalnim

kontaktima. Unutrašnji radni modeli takođe utiču na emocionalnu procenu koja se može odnositi na trenutnu emotivnu reakciju (primarna procena) i na procenu koja uključuje kognitivne procese pomoću kojih osoba može da početnu emotivnu reakciju smanji, pojača ili održi, a u zavisnosti od toga kako interpretira svoje doživljaje (sekundarna procena). Radni modeli, dakle, utiču na ponašanje osobe tako što aktiviraju stare i doprinose izgrađivanju novih planova i strategija (prema Čaćić, 2010). Naime, mi biramo okruženja koja odgovaraju uverenjima koja imamo o sebi i drugima, odnosno činimo gotovo sve kako bi smo obezbedili funkcionisanje rano formiranih unutrašnjih modela (Collins i sar., 2004). Unutrašnji radni modeli koji se formiraju u ranom detinjstvu utiču na sva buduća ponašanja. S obzirom na to da većina ljudi živi u relativno nepromenljivim i stabilnim uslovima, rano formirani modeli se održavaju sa odrastanjem i utiču na formiranje osobina ličnosti, ponašanje prema vršnjacima, partneru i sopstvenoj deci. Dakle, radni modeli teže da budu stabilni, ali da bi bili adaptivni, oni moraju da sačuvaju određeni stepen plastičnosti. Bolbi je smatrao da na stabilnost obrazaca utiču sledeća tri mehanizma: rana iskustva kao prototip kasnijih veza, sredinski uticaji i radni model konstruisan na bazi socijalnog iskustva (Bolwby, 1973). Kroz svakodnevnu interakciju sa majkom, dete formira obrasce afektivne vezanosti. Izdvojena su četiri obrasca afektivnog vezivanja odraslih osoba (prema Stefanović-Stanojević, 2005):

NESIGURNO/IZBEGAVALIČE AFEKTIVNO VEZIVANJE - TIP "Ds" –

Nesigurna i povučena deca odrastaju u krute i odbrambeno usmerene ličnosti. Ove ličnosti su u detinjstvu podigle štit koji ih je čuvao od traumatičnih i bolnih iskustava i koji perzistira i u odrasloj dobi i štiti ih od dalje razgradnje. Nemaju razvijene kapacitete za emocionalno reagovanje. Reč je o zatvorenim i nepoverljivim osobama. Dok je slika o drugima negativna, slika o sebi je pozitivna i ličnosti ovog tipa investiraju samo u sebe i u materijalne stvari, odnosno u ono za šta su sigurni da ih nikada neće izneveriti.

SIGURNA AFEKTIVNA VEZANOST – TIP "F" –

Sigurna deca odrastaju u sigurne ljude, koji su na osnovu majčine dostupnosti i responzivnosti, stekli poverenje u sebe i u ljude oko sebe. Ovakve ličnosti su otvorene za komunikaciju, samopouzdanje, spremne za životne rizike i radosti, sa velikim kapacitetima da izađu na kraj sa problemima. Partnerske veze baziraju na poverenju i poštovanju, a svojoj deci pružaju sigurnost i toplinu.

NESIGURNO/PREOKUPIRANA AFEKTIVNA VEZANOST – TIP "E" –

Ambivalentna deca odrastaju u ličnosti koje su preokupirane figurom afektivne vezanosti, u nesamostalnoj tzv. "lepljive osobe", koje su se u detinjstvu borile za pažnju i naklonost majke. Ove osobe nemaju kapacitete da adekvatno procenjuju realnost, ispunjeni su razočaranjima, konfliktima, besom. Ne reaguju na želje i potrebe drugih, a previše su uključeni onda kada drugi to ne žele. Njihova deca su prisiljena da ispunjavaju potrebe i očekivanja roditelja.

NESIGURNA/NEORGANIZOVANOST – TIP "U/d" –

Ovaj obrazac se javlja kod osoba koje su odrasle uz psihički bolesne ili zlostavljane roditelje i koje, živeći u nepovoljnim okolnostima, nisu bile u mogućnosti da razviju ni primarne ni

sekundarne strategije za prevladavanje stresa. Ove ličnosti su sklone preteranom vezivanju i kontroli, ali su takođe ispunjene i strahom od vezivanja, što dovodi do toga da su u stalnom konfliktu sa sobom. Skloni su iracionalnim i konfuznim objašnjenjima svog ambivalentnog ponašanja.

Bolbi je smatrao da je začetak agresivnosti i delinkvencije povezan sa ranim iskustvom nesigurne vezanosti ili kako on naziva detachment-om, koji definiše kao jasan nedostatak oslonca i staranja značajnog drugog o detetu. Naime, deca su suočena sa separacijama, pretnjama napuštanja od strane osobe koja se o njima stara, suprotnim stavovima roditelja, neadekvatnim zadovoljenjem potreba. Kao posledica takvog odnosa između dece i osobe koja se o njima stara, deca počinju da izražavaju ljutnju prema značajnom drugom, što još više narušava odnos dete – roditelj. Oni ljutnju konvertuju u agresivnost tokom predškolskog perioda, te u antisocijalne ispade u kasnijem periodu razvoja. Istraživači (Achenbach, Edelbrock, 1986; prema Čačić, 2010) nalaze da je izbegavajuća vezanost u korelaciji sa agresivnošću ($r = .20, p < 0.05$) i delinkvencijom ($r = .30, p < 0.01$) i za dečake i za devojčice na školskom uzrastu, kao i da se u adolescenciji povećava korelacija izbegavajuće vezanosti i agresivnosti ($r = .34$), te izbegavajuće vezanosti i delinkvencije ($r = .40$) i to pre svega za dečake, i na osnovu ovih rezultata zaključuju da je rano iskustvo izbegavajuće vezanosti faktor rizika hroničnog asocijalnog ponašanja tokom detinjstva i adolescencije. Istraživanja takođe pokazuju da je kod svih internalizovanih problema važna percepcija odbacivanja od strane oca, dok se jedino za agresivne dečake kao važnija pokazala percepcija odbacivanja od strane majke. Otac je, kao model za identifikaciju, uglavnom tolerantniji prema agresivnom ponašanju sina, dok je odnos između dečaka i majke više ispunjen prisilom, obuzdavanjem i afektivnim neslaganjem. Ovi problemi su naročito izraženi sa ulaskom dečaka u pubertet, kada se nalaze u konfliktnoj ulozi: imaju potrebu da sa majkom i dalje imaju odnos razumevanja i poveravanja, dok sa druge strane imaju potrebu za samostalnošću i nezavisnošću. Njihovo ponašanje je okarakterisano istovremenim privlačenjem i odbijanjem, a majke često nisu spremne da na takvo ponašanje adekvatno reaguju (prema Vulić-Prtorić, 2002).

Antisocijalni fenomeni sa stanovišta teorije afektivnog vezivanja

Afektivnu vezanost Bolbi i Ejnsvort su definisali kao trajnu tendenciju traženja i održavanja blizine za značajnom osobom, i takvo ponašanje je posebno izraženo u stresnim situacijama. Vezanost koja se uspostavlja u najranijem detinjstvu obezbeđuje sigurnost i zaštitu osetljivim mladim osobama i čini osnovu za sve buduće relacije, kao i osnovu za zdrav socijalni i kognitivni razvoj. Sigurna vezanost dalje doprinosi adekvatnoj ličnoj kontroli, zatim razvijanju sposobnosti za kontrolu emocija i impulsa kod deteta, podsticanju prosocijalnog ponašanja i decu štiti od stresova i trauma, odnosno doprinosi većoj otpornosti dece. Istraživanja pokazuju da deca sigurne afektivne vezanosti imaju dobre odnose sa roditeljima, prijateljima, autoritetima, uspešna su kako tokom školovanja, tako i u kasnijim bračnim i porodičnim

odnosima (Levy, Orlans, 2004, prema Čačić, 2010). Sa druge strane, deca koja imaju teškoće tokom vezivanja po pravilu postaju impulsivnija, nesposobna da daju i prime ljubav, agresivna, nasilna i često im nedostaje savest, osećaj sažaljenja i empatija. Zlostavljanje, zanemarivanje i dugotrajna separacija smatraju se najčešćim uzrocima poremećaja afektivnog vezivanja (prema Čačić, 2010).

Levy i Orlans (2004, prema Čačić, 2010) dolaze do zaključka da deca koja su imala teškoća sa vezivanjem ispoljavaju i niz drugih problema emocionalne, ponašajne, kognitivne, fizičke i moralne prirode. Oni ukazuju da se u poslednjih deset godina povećao broj maloletnih prestupnika ispod 18 godina u ustanovama za 41%. Čak i deca mlađa od 13 godina se pojavljuju kao počinioci ubistva, silovanja, razbojništva, pljački i za ovu decu je karakteristično da su ona u svojoj istoriji imala iskustvo zanemarivanja i zlostavljanja, da su često odrastala samo sa jednim roditeljem, najčešće sa majkom, kao i da su često i sami roditelji činili krivična dela. Bolbi (1969) je upućivao na činjenicu da razorena vezanost tokom prve tri godine života utiče na probleme u kasnijim bliskim relacijama, na pojavu hronične ljutnje, slabe kontrole impulsa i nedostatka osećaja krivice.

Poremećaj u afektivnom vezivanju reflektuje se na mnoge oblasti dečijeg funkcionisanja (Levy, Orlans, 2004, prema Čačić, 2010):

- **Ponašanje** karakteriše suprostavljanje i prkošenje, impulsivnost, destruktivnost, neiskrenost. Deca pribegavaju lažima, krađu, agresivna su, hiperaktivna, svirepa su prema životinjama, sklona izazivanju požara.
- Na polju **emocija** dominira intezivna ljutnja, depresija, beznade, strah i anksioznost, koji su često prikriveni, kao i neadekvatne emotivne reakcije.
- **Misli** karakteriše negativno mišljenje o sebi, drugima i životu uopšte (negativan radni model), nedostatak uvida u vezu između uzroka i posledice, a često se javljaju i problemi sa pažnjom i učenjem.
- **Odnosi** su neiskreni, postoji stalna potreba kontrole drugih, manipulisanja, nedavanje i neprimanje autentičnih osećanja i ljubavi, ismejavanje drugih zbog njihovih grešaka, mučenje i izivljavanje nad drugima.
- **Fizičko funkcionisanje** karakteriše loša higijena, izbegavanje dodira, prisustvo enureze, enkopreze, sklonost nesrećama, visok prag tolerancije na bol, genetska predisponiranost, npr. za depresiju, hiperaktivnost.
- **Moral/duhovnost** karakteriše nedostatak empatije, poverenja, sažaljenja, osećaja krivice i drugih prosocijalnih vrednosti, identifikacija sa negativnim modelima.

Levy i Orlans su izdvojili faktore rizika koji doprinose razvoju i povećanju nasilnog ponašanja kod dece i adolescenata. To su (Čačić, 2010):

- **Nasilna okolina:** Ljudsko nasilje se uči. Deca nauče da je nasilje prihvatljiv način rešavanja problema, a kroz iskustvo nasilja kome su sami prisustvovali ili koje je izvršeno nad njima. Rezultati ukazuju da su dečaci koji su trpeli nasilje kasnije bili češće nasilni prema svojim ženama, a zbog čega su osuđivani.

- Uobičajeno mišljenje: Od predškolskih godina do odraslog perioda nasilna osoba se rukovodi mišlju da je nasilje legitiman način izražavanja osećanja i rešavanja problema. Ovo su zapravo roditeljke misli koje dete nauči još u najranijem detinjstvu.
- Porodični uticaji: Agresivna i nasilna deca često imaju roditelje koji su antisocijalne ličnosti, koji ih fizički kažnjavaju, ostavljaju ih bez adekvatne roditeljske kontrole, i koji manifestuju nedostatak angažovanosti oko dece. Deca koja su izložena nasilju u svojim domovima su pod visokim rizikom od razvoja disstres simptoma (depresija, anksioznost, impulsivnost, problemi sa spavanjem) i nasilnog ponašanja (Martinez, Richters, 1993, prema Levy i Orlans, 2004, prema Čačić, 2010).
- Mediji: Prosečno američko dete provede u školi 900 časova godišnje, a 1500 gledajući TV program. Razna istraživanja su dokumentovala da se nasilje uči i gledajući TV i filmove. Predškolci koji gledaju nasilne crtane filmove se češće igraju nasilnih igara i neposlušniji su u grupama u vrtiću u poređenju sa decom koja gledaju nenasilne crtane filmove. Školska deca koja više gledaju nasilne emisije su agresivnija kao tinejdžeri i pokazuju više kriminalnih aktivnosti u odraslom periodu. Smatra se da mediji utiču nanasilje, jer je osnovna poruka iz raznih TV emisija čiji je sadržaj nasilje, da je nasilje prihvatljiv način rešavanja ljudskih problema.
- Oružje: Vatreno oružje je sredstvo kojim je izvršeno 75% svih homicida na uzrastu od 15 do 19 godina. Oružje je postalo značajno prisutno u životima dece i mladih u mnogim američkim gradovima. Istraživači (Mercy, Rosenberg, 1996, prema Levy, Orlans, 2004, prema Čačić, 2010) su došli do podatka da je svako dete, na uzrastu od pet godina, a koje je živelo u nekoj od socijalnih ustanova u Čikagu bilo svedok nekom događaju u kome je upotrebljeno oružje. Svakih 90 minuta neko dete je ubijeno nekim oružjem.
- Alkohol i droge utiču na dezinhibiciju kontrolnih instanci, a što može da rezultira nasilnim ponašanjem. U preko 60% svih homicida žrtva ili i žrtva i nasilnik su bili pod uticajem alkohola.
- Genetski uticaj: Nema pojedinačnog gena koji je odgovoran za nasilje, ali se može govoriti o relativno trajnim naslednim karakteristikama kao što su težak, neinhibiran temperament, hiperaktivnost, problemi sa pažnjom.

I na kraju, Levy i Orlans (2004, prema Čačić, 2010) su definisali ciljeve na koje bi trebalo da se fokusiraju pomagači koji se bave decom i posledicama ranih iskustava vezivanja. To su sledeći ciljevi:

- a) Fokusiranje na određivanje i dijagnostikovanje problema vezivanja.
- b) Specijalizovani treninzi i edukacije za roditelje odnosno staratelje, kako bi se korigovala njihova uloga i doprinos u uspostavljanju afektivne vezanosti.
- c) Tretman dece i staratelja kako bi se korigovala postojeća vezanost, sa ciljem uspostavljanja sigurne vezanosti.
- d) Rane intervencije i preventivni programi u porodicama sa visokim rizikom.

Metod

Problem, ciljevi i hipoteze istraživanja

Problem istraživanja predstavlja ispitivanje razlika u učestalosti pojedinih obrazaca afektivne vezanosti kao i razlika u izraženosti različitih modaliteta agresivnosti kod delinkvenata. Pored toga, biće ispitane i razlike u učestalosti pojedinih obrazaca afektivne vezanosti kao i izraženosti modaliteta agresivnosti između delinkvenata i nedelinkvenata.

Polazeći od pretpostavke da se delinkventi razlikuju međusobno s obzirom na obrazac afektivne vezanosti kome pripadaju i s obzirom na modalitet agresivnosti, osnovni problem našeg istraživanja mogao bi se odrediti davanjem odgovora na sledeća pitanja:

Da li postoje razlike u izraženosti različitih modaliteta agresivnosti kod delinkvenata koji pripadaju različitim obrascima afektivne vezanosti?

Da li postoje razlike u učestalosti obrazaca afektivne vezanosti i izraženosti različitih modaliteta agresivnosti između delinkvenata i nedelinkvenata?

Opšti cilj istraživanja odnosi se na utvrđivanje razlika u izraženosti modaliteta agresivnosti kod delinkvenata s obzirom na obrazac afektivne vezanosti kome ispitanici pripadaju.

Specifični cilj odnosi se na utvrđivanje statistički značajnih razlika u pogledu distribucija obrazaca afektivne vezanosti, kao i razlika u zastupljenosti modaliteta agresivnosti na uzorku delinkvenata u odnosu na kontrolni uzorak.

Opšta hipoteza: očekuje se da postoje statistički značajne razlike u izraženosti modaliteta agresivnosti s obzirom na obrazac afektivne vezanosti kome ispitanici pripadaju.

Specifična hipoteza glasi: Postoje statistički značajne razlike u pogledu distribucija obrazaca afektivne vezanosti, kao i razlike u zastupljenosti modaliteta agresivnosti na uzorku delinkvenata u odnosu na kontrolni uzorak.

Uzorak

Uzorak je činilo 290 ispitanika, od toga 145 štićenika Vaspitno – popravnog doma u Kruševcu i 145 ispitanika kontrolne grupe, uzrasta od 14 do 23 godine. Kontrolnu grupu činili su učenici Gimnazije i studenti visoke Hemijsko - tehnološke škole, u Kruševcu.

Instrumenti, tehnike i obrada podataka

U istraživanju su korišćena dva instrumenta:

1. Upitnik za procenjivanje porodične afektivne vezanosti – PAVb (Brennan et al., 1995, *Suvremena psihologija*, 6, 2003, Zagreb).

Afektivna vezanost merena je PAVb upitnikom, kojim se procenjuje porodična afektivna vezanost. Upitnik se sastoji od 18 stavki koje se odnose na osećanja ispitanika u odnosima sa porodicom kao celinom, a ispitanici su odgovarali označavajući svoj stepen slaganja sa tvrdnjama datim u upitniku. Podaci daju informacije o karakteristikama afektivne vezanosti preko dve dimenzije, anksioznost i izbegavanje i obrascu afektivne vezanosti prema četvorokategorijalnom modelu Bartolomew. Po ovom modelu izdvajaju se:

- Sigurni obrazac afektivne vezanosti (nizak skor na obe dimenzije);
- Preokupirani obrazac afektivne vezanosti (visoka anksioznost i nisko izbegavanje);
- Izbegavajući obrazac afektivne vezanosti (niska anksioznost i visoko izbegavanje);
- Plašljivi obrazac afektivne vezanosti (visok skor na obe dimenzije) (Bartolomew & Shaver, 1998; Crowel et al., 1999; Stefanović Stanojević, 2011).

Pouzdanost testa je zadovoljavajuća - 0.86 (Stefanović Stanojević, 2011).

2. The Buss – Durkee inventory (Buss & Durkee, 1957).

Agresivnost je merena Buss – Durkee upitnikom, koji se sastoji od 75 stavki, od kojih se 66 odnose na hostilnost, a 9 na osećanje krivice. Upitnik se sastoji od osam modaliteta agresivnosti. Modaliteti agresivnosti pokriveni upitnikom su sledeći:

- Telesna agresija/predmetna agresija – (pr. *Sklon sam tući isto kao i drugi ljudi*). Ova subskala ima 10 stavki. Dobijene vrednosti se množe sa 10%;
- Verbalna agresija/ironija ili direktno optuživanje – (pr. *Kada mi neko dosadjuje mogu da mu otvoreno kažem šta mislim o njemu*). Ova subskala obuhvata 13 tvrdnji, dobijene vrednosti se množe sa 8%;
- Indirektna agresija – (pr. *Ponekad, kad ne mogu da nametnem svoju volju, postajem tvrdoglav*). Ova subskala obuhvata 10 tvrdnji, a dobijene vrednosti se množe sa 10%;
- Protivrečno ponašanje – (pr. *Kada sam sa nekim u svađi, dugo sa njim ne govorim*). Ova subskala obuhvata 5 tvrdnji i dobijene vrednosti se množe sa 20%;
- Agresivna razdražljivost – (pr. *Nekada sam toliko uznemiren da na beznačajan povod počinjem da vičem*). Ova subskala ima 10 stavki. Dobijene vrednosti se množe sa 10%;
- Agresivna sumnjičavost – (pr. *Obično razmišljam o tome šta se krije iza želje onih koji čine nešto u moju korist*). Ova subskala ima 10 stavki. Dobijene vrednosti se množe sa 10%;
- Ljubomora, nepoverenje i mržnja – (pr. *Ponekad mislim da sam loše prošao u životu*). Subskala obuhvata 7 tvrdnji, a dobijene vrednosti se množe sa 14%;
- Osećaj krivice i griže savesti usled agresivnog podsticaja – (pr. *Sumnjam da ću dobiti oprost za svoje grehe*). Ova subskala ima 10 stavki. Dobijene vrednosti se množe sa 10%;

Dosadašnja istraživanja su pokazala da je pouzdanost testa 0,68, pri čemu je najmanja pouzdanost na subskali indirektna agresija 0,57, dok je na subskali predmetna agresija 0,78 (Tangney et al., 1992).

Rezultati

U prikazu dobijenih rezultata navešćemo, pre svega, rezultate deskriptivne analize podataka, a zatim će prikaz rezultata slediti redosled definisanih hipoteza.

Prikaz rezultata deskriptivne analize podataka

Tabela 1. Izraženost agresivnosti kod delinkvenata i nedelinkvenata

		Telesna agresija	Ver. agresija	Indirektna agresija	Protivrečno ponašanje	Agresivna razdražljivost	Agresivna sumnjicavost	Ljubomora, nepoverenje i mržnja	Osećaj krivice i grize savesti
Delikventi	N	145	145	145	145	145	145	145	145
	AS	6.35	7.68	5.30	2.67	5.55	6.55	4.21	6.59
	SD	1.86	1.985	1.92	1.32	2.04	1.77	1.76	1.95
	Min	1.00	3.00	1.00	.00	.00	2.00	.00	.00
	Max	10.0	12.00	9.00	5.00	10.00	10.00	7.00	10.00
Ne-delikventi	N	145	145	145	145	145	145	145	145
	AS	5.33	7.33	4.46	2.33	4.51	5.10	2.17	4.69
	SD	1.94	1.779	1.637	1.242	2.041	1.999	1.742	1.912
	Min	1.00	2.00	1.00	.00	.00	1.00	.00	.00
	Max	10.0	11.00	8.00	5.00	9.00	10.00	7.00	9.00

U tabeli br.1 prikazana je izraženost modaliteta agresivnosti kod delinkvenata i nedelinkvenata. Telesna agresija delinkvenata iznosi AS=**6.35**, Verbalna agresija AS=**7.68**, Indirektna agresija AS=**5.30**, Protivrečno ponašanje AS=**2.67**, Agresivna razdražljivost AS=**5.55**, Agresivna sumljicavost AS=**6.55**, Ljubomora, nepoverenje i mržnja, AS=**4.21**, Osećaj krivice i grize savesti AS=**6.59**. Iz tabele vidimo da je najizražeija **Verbalna agresija, ironija ili direktno optuživanje**, dok je najmanje izraženo **Protivrečno ponašanje**. Kod nedelinkvenata Telesna agresija iznosi AS=**5.33**, Verbalna agresija AS=**7.33**, Indirektna agresija AS=**4.46**, Protivrečno ponašanje AS=**2.33**, Agresivna razdražljivost AS=**4.51**, Agresivna sumnjicavost AS=**5.10**, Ljubomora nepoverenje i mržnja AS=**2.17**, Osećaj krivice i grize savesti AS=**4.69**. Vidimo da je u podgrupi nedelinkvenata najizraženija **Verbalna agresija**, dok je najmanje izražena **Ljubomora, nepoverenje i mržnja**.

Tabela 2. Afektivni obrasci na poduzorku delinkvenata i nedelinkvenata

	Afektivni obrasci	Frekvence	Procenti
Delikventi	Sigurni afektivni obrazac	65	44.8
	Preokupirani afektivni obrazac	40	27.6
	Odbacujući afektivni obrazac	22	15.2
	Bojažljivi afektivni obrazac	18	12.4
	Ukupno	145	100.0
Nedelikventi	Sigurni afektivni obrazac	110	75.9
	Preokupirani afektivni obrazac	11	7.6
	Odbacujući afektivni obrazac	22	15.2
	Bojažljivi afektivni obrazac	2	1.4
	Ukupno	145	100.0

Iz tabele br.2 vidimo da **65** delinkvenata pripada **sigurnom afektivnom obrascu**, **40** preokupiranom, **22** odbacujućem, i **18** ispitanika pripada **bojažljivom afektivnom obrascu**. U poduzorku nedelinkvenata **110** ispitanika pripada **sigurnom afektivnom obrascu**, **11** preokupiranom, **22** odbacujućem i **2** ispitanika pripada **bojažljivom afektivnom obrascu**. Dok je kod nedelinkvenata sigurni afektivni obrazac ubedljivo dominantniji u odnosu na nesigurne obrasce, najveći broj delinkvenata raspoređuje se u neki od nesigurnih obrazaca. Drugim rečima, iako se kod delinkvenata ne izdvaja ni jedan od nesigurnih obrazaca posebno po zastupljenosti, ako pogledamo zbirno, s obzirom da i preokupirani i bojažljivi i odbacujući obrazac zajedno čine nesigurni obrazac afektivne vezanosti, jasno se vidi da najveći broj delinkvenata pripada nesigurnom obrascu, u odnosu na broj delinkvenata koji pripadaju sigurnom obrascu afektivnog vezivanja.

Tabela 3. Modaliteti agresivnosti u odnosu na afektivne obrasce na poduzorku delinkvenata

		Telesna agresija	Ver. agresija	Indirektna agresija	Protivrecno ponasanje	Agresivna razdražljivost	Agresivna sumnjicavost	Ljubomora, nepoverenje i mrznja	Osećaj krivice i grize savesti
Sigurni afektivni obrazac	N	65	65	65	65	65	65	65	65
	AS	6.10	7.41	4.75	2.58	5.18	6.55	3.96	6.36
	SD	1.812	1.844	1.944	1.424	2.270	1.677	1.862	1.850
Preokupirani afektivni obrazac	N	40	40	40	40	40	40	40	40
	AS	6.82	7.65	5.85	2.52	5.52	6.55	4.15	6.97
	SD	1.75	1.83	1.91	1.26	1.82	1.53	1.56	1.77
Odbacujući afektivni obrazac	N	22	22	22	22	22	22	22	22
	AS	6.45	7.95	5.36	2.77	6.31	6.86	5.31	6.31
	SD	2.13	2.21	1.91	.972	1.72	2.03	1.49	1.98
Bojažljivi afektivni obrazac	N	18	18	18	18	18	18	18	18
	AS	6.11	8.38	6.00	3.22	6.05	6.16	3.88	6.88
	SD	1.90	2.42	1.37	1.39	1.76	2.28	1.77	2.56

U tabeli br.3 prikazani su modaliteti agresivnosti u odnosu na afektivne obrasce, u podgrupi delinkvenata. Kod **sigurnog afektivnog obrasca** telesna agresija iznosi AS=6.10, verbalna agresija AS=7.41, indirektna agresija AS=4.75, pro-

tivrecno ponašanje AS=2.58, agresivna razdražljivost AS=5.18, agresivna sumnjičavost AS=6.55, ljubomora nepoverenje i mržnja AS=3.96, osećaj krivice i griže savesti AS=6.36. Kod **preokupiranog afektivnog obrasca** telesna agresija iznosi AS=6.82, verbalna agresija AS=7.65, indirektna agresija AS=5.85, protivrečno ponašanje AS=2.52, agresivna razdražljivost AS=5.52, agresivna sumnjičavost AS=6.55, ljubomora nepoverenje i mržnja AS=4.15, osećaj krivice i griže savesti AS=6.97. Kod **odbacujućeg afektivnog obrasca** telesna agresija iznosi AS=6.45, verbalna agresija AS=7.95, indirektna agresija AS=5.36, protivrečno ponašanje AS=2.77, agresivna razdražljivost AS=6.31, agresivna sumnjičavost AS=6.86, ljubomora nepoverenje i mržnja AS=5.31, osećaj krivice i griže savesti AS=6.31. Kod **bojažljivog afektivnog obrasca** telesna agresija iznosi AS=6.11, verbalna agresija AS=8.38, indirektna agresija AS=6.00, protivrečno ponašanje AS=3.22, agresivna razdražljivost AS=6.05, agresivna sumnjičavost AS=6.16, ljubomora nepoverenje i mržnja AS=3.88, osećaj krivice i griže savesti AS=6.88. U tabeli su naglašene najviše vrednosti modaliteta agresivnosti u okviru svakog afektivnog obrasca, pri čemu su *telesna agresija i osećaj krivice i griže savesti* najizraženije kod *preokupiranog obrasca*, *verbalna agresija, indirektna agresija i protivrečno ponašanje* najizraženije su kod *bojažljivog obrasca*, dok su *agresivna razdražljivost, agresivna sumnjičavost i ljubomora, nepoverenje i mržnja* najizraženije kod *odbacujućeg obrasca afektivne vezanosti*.

Tabela 4. Modaliteti agresivnosti u odnosu na afektivne obrasce na poduzorku nedelinkvenata

		Telesna agresija	Ver. agresija	Indirektna agresija	Protivrečno ponašanje	Agresivna razdražljivost	Agresivna sumnjičavost	Ljubomora, nepoverenje i mržnja	Osećaj krivice i griže savesti
Sigurni afektivni obrazac	N	110	110	110	110	110	110	110	110
	AS	5.29	7.30	4.39	2.20	4.31	5.00	1.92	4.64
	SD	1.87	1.75	1.57	1.25	2.04	1.88	1.63	1.73
Preokupirani afektivni obrazac	N	11	11	11	11	11	11	11	11
	AS	5.18	7.36	4.27	2.72	5.45	5.90	3.27	5.18
	SD	1.72	2.11	1.42	1.34	1.29	1.57	1.19	2.56
Odbacujući afektivni obrazac	N	22	22	22	22	22	22	22	22
	AS	5.40	7.27	4.68	2.77	4.63	4.90	2.50	4.59
	SD	2.28	1.77	1.88	1.02	1.98	2.48	1.84	2.26
Bojažljivi afektivni obrazac	N	2	2	2	2	2	2	2	2
	AS	7.50	9.50	7.50	3.00	8.50	8.50	6.50	6.00
	SD	3.53	.707	.707	1.41	.707	.707	.707	4.24

Iz tabele br.4 vidimo modalitete agresivnosti u odnosu na afektivne obrasce u poduzorku nedelinkvenata. U odnosu na **sigurni afektivni obrazac** telesna agresija iznosi AS=5.29, verbalna agresija AS=7.30, indirektna agresija AS=4.39, protivrečno ponašanje AS=2.20, agresivna razdražljivost AS=4.31, agresivna sumnjičavost AS=5.00, ljubomora nepoverenje i mržnja AS=1.92, osećaj krivice i griže savesti

AS=4.64. Kod **preokupiranog afektivnog obrasca** telesna agresija iznosi AS=5.18, verbalna agresija AS=7.36, indirektna agresija AS=4.27, protivrečno ponašanje AS=2.72, agresivna razdražljivost AS=5.45, agresivna sumnjičavost AS=5.90, ljubomora nepoverenje i mržnja AS=3.27, osećaj krivice i griže savesti AS=5.18. Kod kod **odbacujućeg afektivnog obrasca** telesna agresija iznosi AS=5.40, verbalna agresija AS=7.27, indirektna agresija AS=4.68, protivrečno ponašanje AS=2.77, agresivna razdražljivost AS=4.63, agresivna sumnjičavost AS=4.90, ljubomora nepoverenje i mržnja AS=2.50, osećaj krivice i griže savesti AS=4.59. Kod **bojažljivog afektivnog obrasca** telesna agresija iznosi AS=7.50, verbalna agresija AS=9.50, indirektna agresija AS=7.50, protivrečno ponašanje AS=3.00, agresivna razdražljivost AS=8.50, agresivna sumnjičavost AS=8.50, ljubomora nepoverenje i mržnja AS=6.50, osećaj krivice i griže savesti AS=6.00. U tabeli su naglašene najviše vrednosti modaliteta agresivnosti u okviru svakog afektivnog obrasca i kao što podaci pokazuju svi modaliteti agresivnosti su povišeni kod bojažljivog afektivnog obrasca u odnosu na ostale afektivne obrasce.

Prikaz rezultata dobijenih statistikom zaključivanja

Opšta hipoteza

Očekuje se da postoje statistički značajne razlike u izraženosti modaliteta agresivnosti s obzirom na obrazac afektivne vezanosti kome ispitanici pripadaju.

Tabela 5. Analiza varijanse - Razlike u izraženosti modaliteta agresivnosti u zavisnosti od pripadnosti obrascima afektivne vezanosti kod delinkvenata

	F	Sig.
Telesna agresija	1,360	,258
Verbalna agresija, ironija, direktno optuzivanje	1,302	,276
Indirektna agresija	3,841	,011
Protivrečno ponašanje	1,350	,261
Agresivna razdražljivost	2,146	,047
Agresivna sumnjičavost	,506	,679
Ljubomora, nepoverenje i mržnja	3,690	,014
Osećaj krivice i griže savesti usled agresivnih podsticaja	1,080	,360

Pregledom rezultata prikazanih kroz tabelu br.5 može se zaključiti da postoje razlike u izraženosti pojedinih modaliteta agresivnosti u odnosu na pripadnost afektivnim obrascima. Naime, pokazalo se da su razlike statistički značajne kada su u pitanju modaliteti Indirektna agresije, Agresivne razdražljivosti i Ljubomora, nepoverenja i mržnje. Najizraženiju Indirektnu agresiju (tabela br.3) imaju delinkventi koji pripadaju bojažljivom obrascu afektivne vezanosti. Kada je u pitanju Agresivna razdražljivost i Ljubomora, nepoverenje i mržnja, kao modaliteti agresivnosti, nađe-

no je da su oni najizraženiji kod delinkvenata koji pripadaju odbacujućem obrascu afektivne vezanosti.

Tabela 6. Analiza varijanse - Razlike u izraženosti modaliteta agresivnosti u zavisnosti od pripadnosti obrascima afektivne vezanosti kod nedelinkvenata

	F	Sig.
Telesna agresija	,874	,456
Verbalna agresija, ironija, direktno optuzivanje	1,011	,390
Indirektna agresija	2,631	,053
Protivrecno ponasanje	1,935	,127
Agresivna razdražljivost	3,906	,010
Agresivna sumnjicavost	2,788	,043
Ljubomora, nepoverenje i mrznja	7,436	,000
Osećaj krivice i griže savesti usled agresivnih podsticaja	,589	,623

Iz tabele br.6 možemo videti da se na poduzorku nedelinkvenata modaliteti agresivnosti razlikuju statistički značajno u odnosu na to kom obrascu afektivne vezanosti ispitanici pripadaju u ispoljavanju Indirektne agresije, Agresivne razdražljivosti, Agresivne sumnjicavosti i Ljubomore, nepoverenja i mržnje. Ispitanici koji pripadaju bojažljivom obrascu afektivne vezanosti (tabela br 4.) ostvaruju najviše skorove na svim skalama agresivnosti, u odnosu na ispitanike koji pripadaju svim ostalim obrascima afektivne vezanosti.

Specifična hipoteza glasi: Postoje statistički značajne razlike u pogledu distribucija obrazaca afektivne vezanosti, kao i razlike u zastupljenosti modaliteta agresivnosti na uzorku delinkvenata u odnosu na kontrolni uzorak.

Tabela 7. Distribucija obrazaca afektivne vezanosti kod delinkvenata i nedelinkvenata

	Grupe		Ukupno
	delinkvent	nedelinkvent	
Sigurni afektivni obrazac	65	110	175
Preokupirani afektivni obrazac	40	11	51
Odbacujući afektivno obrazac	22	22	44
Bojažljivi afektivni obrazac	18	2	20
Ukupno	145	145	290

Tabela 7a. Hi - kvadrat test, značajnost razlika u pripadnosti obrascima afektivne vezanosti između delinkvenata i nedelinkvenata

	Vrednost	Nivo značajnosti
Phi	.375	.000
Cramer's V	.375	.000
Contingency Coefficient	.351	.000

Iz tabele br.7a vidimo da između delinkvenata i nedelinkvenata postoji statistički značajna razlika u pogledu zastupljenosti afektivnih obrazaca. Sigurni afektivni obrazac je zastupljeniji kod ispitanika koji nisu delinkventi (110), dok su preokupirani (40) i bojažljivi (18) zastupljeniji kod delinkvenata. Iz tabele br.21 vidimo da su ispitanici i eksperimentalne i kontrolne grupe podjednako zastupljeni kada je u pitanju odbacujući obrazac afektivne vezanosti. Tabela takođe pokazuje da su kod delinkvenata nesigurni obrasci zastupljeniji u odnosu na sigurni obrazac afektivne vezanosti.

Tabela 8. Razlike u modalitetima agresivnosti kod delinkvenata i nedelinkvenata

	grupe	N	AS	SD	Nivo značajnosti
Telesna agresija	delinkvent	145	6.3586	1.86591	.000
	nedelinkvent	145	5.3310	1.94742	
Verbalna agresija, ironija ili direktno optuzivanje	delinkvent	145	7.6828	1.98503	.113
	nedelinkvent	145	7.3310	1.77973	
Indirektna agresija	delinkvent	145	5.3034	1.92687	.000
	nedelinkvent	145	4.4690	1.63747	
Protivrečno ponašanje	delinkvent	145	2.6759	1.32226	.026
	nedelinkvent	145	2.3379	1.24287	
Agresivna razdražljivost	delinkvent	145	5.5586	2.04422	.000
	nedelinkvent	145	4.5103	2.04164	
Agresivna sumnjicavost	delinkvent	145	6.5517	1.77142	.000
	nedelinkvent	145	5.1034	1.99904	
Ljubomora, nepoverenje, i mrznja	delinkvent	145	4.2138	1.76850	.000
	nedelinkvent	145	2.1793	1.74272	
Osećaj krivice i grize savesti usled agresivnih podsticaja	delinkvent	145	6.5931	1.95255	.000
	nedelinkvent	145	4.6966	1.91240	

Na osnovu rezultata prikazanih u tabeli br.8 možemo videti da između podgrupe delinkvenata i nedelinkvenata postoje statistički značajne razlika u ispoljavanju **Telesne agresije (p=0.000)**, **Indirektno ponašanje (p=0.000)**, **Protivrečnog ponašanja (p=0.026)**, **Agresivne razdražljivosti (p=0.000)**, **Agresivne sumnjicavosti (p=0.000)**, **Ljubomore, nepoverenja i mržnje (p=0.000)** kao i **Osećaja krivice usled agresivnih podsticaja (p=0.000)**. Delinkventi na ovim modalitetima agresivnosti imaju izraženije skorove, a kada je **Verbalna agresija, ironija, direktno optuživanje** u pitanju vidimo da ne postoji statistički značajna razlika između delinkvenata i nedelinkvenata.

Diskusija rezultata

Teorijski okvir našeg istraživanja čini teorija afektivnog vezivanja, koja jasno ističe činjenicu da rana iskustva koja nastaju kroz interakciju deteta i roditelja, reprezentuju sva ostala iskustva i relacije u životu individue. Sa tog stanovišta je pojam afektivne vezanosti veoma značajan u objašnjenju kako celokupnog emocionalnog, tako i socijalnog razvoja. Već smo naveli da je Bolbi, osnivač teorije afektivnog vezivanja, počeo da se interesuje za fenomen afektivne vezanosti radeći sa decom koja su bila sklona delinkventnom ponašanju. Njegov zaključak da rana iskustva deteta sa osobom koja se o njemu stara predstavljaju prekretnicu kasnijeg razvoja ličnosti, prozilazi upravo iz rada sa decom koja su imala problematično ponašanje. Kada govorimo o konceptu afektivnog vezivanja neizostavno se susrećemo sa obrascima vezivanja, koji su nastali usled pokušaja da se ispitanici grupišu u kategorije, na osnovu ranog iskustva afektivnog vezivanja. Ono što ispitanike unutar jedne kategorije, odnosno obrasca afektivnog vezivanja, čini sličnim jeste unutrašnji radni model, odnosno položaj na dimenzijama doživljaj sebe i doživljaj drugih. Istraživanja su pokazala da postoje četiri obrasca afektivnog vezivanja, pri čemu je jedan sigurni, a tri obrasca su nesigurna (bojažljivi, preokupirani i odbacujući). Preko 60% ispitanika se raspoređuje u sigurni obrazac, u normalnoj populaciji. Pripadnost određenom nesigurnom obrascu, što je karakteristično za kliničku populaciju, smatra se faktorom rizika za razvoj različitih disfunkcionalnih shema i oblika ponašanja.

S obzorom na činjenicu da je agresivnost prateća karakteristika delinkventnog ponašanja, istraživali smo pored obrazaca afektivne vezanosti, i modalitete agresivnosti kod delinkvenata i njihovih vršnjaka adolescenata koji nemaju zabeleženo devijantno ponašanje.

Rezultati istraživanja pokazuju da postoje statistički značajne razlike između modaliteta agresivnosti s obzirom na obrazac afektivne vezanosti kome ispitanici pripadaju. Naime, delinkventi se, prema obrascima afektivne vezanosti kojima pripadaju, statistički značajno razlikuju u ispoljavanju Indirektne agresije, pri čemu sigurno vezani ispitanici pokazuju manju indirektnu agresiju od ispitanika koji pripadaju preokupiranom i bojažljivom afektivnom obrascu. S obzirom na to da se Indirektna agresija odnosi na pritajenu i neusmerenu agresivnost, pri čemu nema direktnog napadanja druge osobe, već se ispoljavanje agresivnosti svodi na zločeste komentare, očekivano je da ovaj modalitet agresivnosti bude manje izražen kod delinkvenata koji su sigurno afektivno vezani, jer su odnosi koje zasnivaju osobe koje pripadaju sigurnom obrascu otvoreni i ispunjeni poverenjem i poštovanjem kako svojih tako i tuđih potreba. Delinkventi koji pripadaju sigurnom obrascu pokazuju manju Agresivnu razdražljivost i imaju manje izraženu Ljubomoru, nepoverenje i mržnju u odnosu na delinkvente koji pripadaju odbacujućem obrascu. Modalitet Ljubomora, nepoverenje i mržnja izraženiji je kod ispitanika koji pripadaju odbacujućem obrascu, nego kod ispitanika koji pripadaju bojažljivom i preokupiranom obrascu afektivne vezanosti. Dobijene razlike su statistički značajne. Dobijeni rezultati pokazuju da su modaliteti agresivnosti izraženiji kod ispitanika koji pripadaju

nesigurnim obrascima afektivne vezanosti u odnosu na ispitanike koji pripadaju sigurnom obrascu afektivne vezanosti, što je u skladu sa očekivanjima s obzirom da ispitanike koji pripadaju sigurnom obrascu karakteriše pozitivan model i sebe i drugih, oni imaju više poverenja u sebe i druge, te je samim tim logično da manje pribegavaju agresivnim ponašanjima od ispitanika koji pripadaju nesigurnim obrascima.

Osvrnućemo se na kratko na rezultate deskriptivne analize podataka koji pokazuju da je od osam merenih modaliteta agresivnosti, najizraženiji modalitet Verbalna agresija, ironija ili direktno optuživanje i na poduzorku delinkvenata i na poduzorku nedelinkvenata. Protivrečno ponašanje je najmanje izražen modalitet agresivnosti kod delinkvenata, što je i očekivano s obzirom da je Protivrečno ponašanje najčešće usmereno protiv autoriteta i manifestuje se kroz odbijanje saradnje koja može da varira od pasivnog neučestvovanja do otvorenog protesta, delinkventima koji su na realizaciji vaspitne mere ne ide u prilog ispoljavanje agresivnosti na ovaj način. Naime, s obzirom na činjenicu da realizacija vaspitne mere podrazumeva odgovarajuće ponašanje, poštovanje pravila i rad na individualnom poboljšanju, ne iznenađuje podatak da je Verbalna agresija najizraženija, a da je Protivrečno ponašanje najmanje izraženo.

I na poduzorku nedelinkvenata modaliteti agresivnosti se razlikuju statistički značajno u odnosu na to kom obrascu afektivne vezanosti ispitanici pripadaju. Naime, ispitanici koji pripadaju bojažljivom obrascu afektivne vezanosti imaju izraženiju Indirektnu agresiju, Agresivnu razdražljivost, Agresivnu sumnjičavost i Ljubomoru, nepoverenje i mržnju u odnosu na ispitanike koji pripadaju ostalim obrascima afektivne vezanosti. Bojažljivi obrazac afektivne vezanosti karakteriše negativan model sebe i negativan model drugih, što čini osobe koje pripadaju ovom obrascu zavisnim od tuđeg prihvatanja i ambivalentnim u uspostavljanju odnosa sa drugim osobama. Naime, kroz odnos sa drugima oni traže potvrdu sopstvene vrednosti, ali su ispunjeni negativnim očekivanjima, pa agresivna ispoljavanja mogu predstavljati neki vid odbrane koji vodi izbegavanju bliskosti, a samim tim i izbegavanju bola zbog gubitka ili odbacivanja.

Subskala Protivrečno ponašanje je izraženija kod ispitanika koji pripadaju odbacujućem obrascu, u odnosu na ispitanike koji pripadaju sigurnom obrascu afektivne vezanosti, dok je subskala Ljubomora, nepoverenje i mržnja izraženija kod ispitanika koji pripadaju preokupiranom obrascu u odnosu na ispitanike koji pripadaju sigurnom obrascu afektivne vezanosti. Iz dobijenih rezultata vidimo da i adolescenti koji nemaju delinkventno ponašanje pribegavaju različitim modalitetima agresivnosti, pri čemu su ispitanici koji pripadaju bojažljivom obrascu afektivne vezanosti skloniji agresivnim ispoljavanjima različite vrste u odnosu na ispitanike koji pripadaju ostalim obrascima.

Specifična hipoteza glasila je da postoje statistički značajne razlike u pogledu distribucija obrazaca afektivne vezanosti, kao i razlike u zastupljenosti modaliteta agresivnosti na uzorku delinkvenata u odnosu na kontrolni uzorak.

Rezultati pokazuju da postoje statistički značajne razlike između delinkvenata i nedelinkvenata u pogledu zastupljenosti afektivnih obrazaca. Dobijeni rezultati su

očekivani i logični. Sigurni obrazac afektivne vezanosti zastupljeniji je kod ispitanika koji nisu delinkventi, dok su preokupirani i bojažljivi zastupljeniji kod delinkvenata. Ispitanici su podjednako zastupljeni kada je u pitanju odbacujući obrazac. Drugim rečima, 55.2% delinkvenata je nesigurno vezano, dok je za 75.9% adolescenata karakterističan sigurni obrazac afektivnog vezivanja. Pomenuti nalazi u skladu su sa rezultatima dosadašnjih istraživanja. Ilustracije radi, navešćemo rezultate jednog istraživanja u ovoj oblasti na populaciji u domaćoj sredini koji pokazuju da se 68.7% delinkvenata raspoređuje u neki od nesigurnih obrazaca vezivanja, a da 67.9% adolescenata nedelinkvenata pripada sigurnom obrascu afektivnog vezivanja (Čačić, 2010). Delinkventi se, dakle, razlikuju od svojih vršnjaka nedelinkvenata u pogledu obrazaca afektivne vezanosti. Između delinkvenata i nedelinkvenata postoje statistički značajne razlike i kada su modaliteti agresivnosti u pitanju. Delinkventi su skloniji agresivnom reagovanju od nedelinkvenata, što je takođe u skladu sa očekivanjima, budući da je agresija jedan od osnovnih uzroka delinkventnog ponašanja. Dobijene razlike su statistički značajne na gotovo svim modalitetima agresivnosti. Poređenjem aritmetičkih sredina na subskali Verbalna agresija, ironija ili direktno optuživanje na poduzorku delinkvenata i nedelinkvenata, vidimo da je ovaj modalitet agresivnosti izraženiji kod delinkvenata, ali ova razlika nije statistički značajna.

Možemo reći da je ova hipoteza **delimično potvrđena**, jer samo na jednom modalitetu agresivnosti (Verbalna agresija, ironija ili direktno optuživanje) nisu dobijene statistički značajne razlike.

U najširem smislu, istraživanje koje smo sproveli odnosilo se na afektivno vezivanje i modalitete agresivnosti na populaciji delinkvenata. Osnovni istraživački zadatak je bio pronalaženje odgovora na pitanje da li delinkventi koji pripadaju različitim obrascima afektivne vezanosti koriste specifične modalitete agresivnosti. Može se reći da smo donekle i dobili odgovor na pitanje od koga smo krenuli u istraživanje. Rezultati su pokazali da postoje statistički značajne razlike između pojedinih modaliteta agresivnosti s obzirom na obrazac afektivne vezanosti kome ispitanici pripadaju. Odnosno da su modaliteti agresivnosti izraženiji kod ispitanika koji pripadaju nesigurnim obrascima afektivne vezanosti u odnosu na ispitanike koji pripadaju sigurnom obrascu afektivne vezanosti. Na osnovu dobijenih podataka možemo da zaključimo da nesigurni obrasci afektivne vezanosti mogu biti osnov kasnijeg agresivnog ponašanja, ali je takođe neophodna dalja empirijska provera, kako bi smo bili sigurni u verodostojnost naših rezultata. Rezultati takođe pokazuju da su delinkventi skloniji agresivnom reagovanju od svojih vršnjaka nedelinkvenata.

Rezultati su pokazali da je 55.2% delinkvenata nesigurno vezano, dok je za 75.9% adolescenata karakterističan sigurni obrazac afektivnog vezivanja. Iako se na poduzorku delinkvenata nije izdvojio neki karakteristični obrazac afektivnog vezivanja, podaci jasno ukazuju da postoji dominacija nesigurnih obrazaca afektivnog vezivanja na populaciji delinkvenata. Poredili smo delinkvente sa njihovim vršnjacima koji nisu delinkventi i dobili smo podatak da je sigurni obrazac afektivne vezanosti zastupljeniji kod ispitanika koji nisu delinkventi, dok su preokupirani i bojažljivi zastupljeniji kod delinkvenata.

Na osnovu obavljenih razgovora sa dečacima koji se nalaze na realizaciji vaspitne mere, možemo zaključiti da se radi o osobama koje imaju negativnu percepciju sebe, drugih i sveta oko sebe. Naime, oni sebe doživljavaju kao osobe koje nisu vredne pažnje i ljubavi, a na druge gledaju sumnjičavo, kao na osobe koje ih mogu izdati i povrediti. Nemaju poverenja u druge, a samopouzdanje im je poljuljano, te često ugrožavaju svoj položaj u ustanovi različitim destruktivnim i autodestruktivnim ponašanjima. Porodične relacije su im narušene, odnose sa roditeljima održavaju na veoma površnom nivou ili ih ne održavaju uopšte.

Na osnovu dobijenih rezultata možemo reći da rano iskustvo afektivnog vezivanja nije jedini uzročnik delinkventnog ponašanja, kao i da delinkvencija nastaje kao posledica interaktivnog delovanja sredine u kojoj osoba odrasta, trenutnih situacionih činioca i iskustva koje osoba nosi sa sobom, kao svoju ličnu istoriju, iz najranijeg detinjstva.

Ovim istraživanjem su otvorena neka pitanja koja se odnose na afektivno vezivanje delinkvenata, ali sva pitanja koja smo otvorili zahtevaju dalju empirijsku potvrdu. Smatramo da bi bilo značajno u narednim istraživanjima ispitati, pored afektivne vezanosti delinkvenata za roditelje, i afektivnu vezanost za vaspitače koji se staraju o njima dok su u domu.

Literatura

- Bowlby, J. (1958). The nature of the child's tie to his mother. *International Journal of Psycho-Analysis*, 39, 350-373.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss*, vol. I: Attachment. Basic Books, New York.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss*, vol. II: Separation: anxiety and anger. Basic Books, New York.
- Čačić, S. (2010). *Afektivno vezivanje delikvenata*, neobjavljeni magistarski rad, Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Collins, N. L., Read, S.J. (1994). Cognitive representation of attachment: The structure and function of working models. *Advances in Personal Relationships*, Vol. 5, 53- 90. London: Jessica Kingsley.development. Basic Books, New York.
- Levy, T, Orlans, M. (2004). Attachment disorder, Antisocial Personality and Violence. *Annals of the American Psychotherapy*. Vol. 7. Sajt je posećen 25.09.2011. <http://www.questia.com/read/5008549764?title=Attachment%20Disorder%2c%20Antisocial%20Personality%2c%20and%20Violence>
- Mihić, I, Zotović, M, Petrović, J. (2007). Stresna iskustva u odrastanju I afektivna vezanost adolescenata, *Psihologija*, Vol. 40(4), 527-542.
- Mitić-Randelović, Lj. (1999). *Umeće zajedništva i odvajanja*. Prosveta, Niš.
- Nikić, G, Travica, V. (2007). Primena teorije afektivnog vezivanja u proučavanju partnerskih odnosa, Zbornik radova: Afektivno vezivanje (teorije, istraživanje, terapije), Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, 133-148.

- Stanojević, T.S (2005). *Emocionalni razvoj ličnosti*, Prosveta, Niš.
- Stanojević, T.S (2008). *Rano iskustvo i ljubavne veze: Teorija afektivnog vezivanja*, Filozofski fakultet, Niš.
- Stanojević, T.S (2011). *Afektivna vezanost: razvoj, modaliteti I procena*, Filozofski fakultet, Niš.
- Stefanović-Stanojević, T. (2002). Bliske partnerske veze. *Psihologija*, Vol. 35(1-2), 123-142.
- Tangney, J. Et al. (1992): Shamed Into Anger? The Relation of Shame and Guilt to Anger and Self – Reported Aggression, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 62, No.4,669–675.
- Vukelić-Basarić, M. (2010). Promena hijerarhije afektivne vezanosti adolescenata i relacije sa psihosocijalnom adaptacijom, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Novi sad.
- Vulić-Prtorić, A. (2002). Obiteljske interakcije i psihopatološki simptomi u djece i adolescenata. *Suvremena psihologija*, Vol. 5, 31- 51.

Milica Zajić

PATTERNS OF AFFECTIVE ATTACHMENTS AND MODALITIES OF AGRESSION BETWEEN DELINQUENTS

Abstract

The main task of our research studies referred to finding answers to the question whether delinquents who belong to different styles of attachment use the specific modalities of aggression and whether delinquents are different from their peers, non delinquent the styles of attachment and the modalities of aggression. Results of research are interpreted in the light of attachment theory . Bowlby introduces the notion that emotional relationships are present throughout the human life and the styles of attachment, which was formed in early childhood, is the backbone of later development of personality. The sample includes 290 respondents, 145 residents Juvenile Correctional Institution in Krusevac and 145 control subjects, aged from 14 to 23 years. For the examination of attachment was used questionnaire for assessing family affective attachment - PAVb (Brennan et al., 1995, Contemporary Psychology, 6, 2003, Zagreb), as measure of aggression was used the Buss - Durkee Inventory (Buss & Durkee,1957).The results show that exist statistically significant differences between some modalities of aggression according to the style of attachment to which respondents belong. Namely the modalities of aggression are more expressed in subjects who belong to the insecurely connected of attachment in relation to the subjects who belong to the secure styles of attachment.The results also show that 55.2% of delinquents are insecurely connected while 75.9% of adolescents are characterized by the secure styles of attachment. We compared delinquents with their peers who are not delinquents, and we got the information that a secure styles of attachment is frequent in subjects who are not delinquents, while preoccupied and fearful are more frequent in delinquents.

Keywords: attachment, styles of attachment, aggression, delinquency

